UCH YO'L KESISHGANIDA: AMIR TEMUR – DIN, SIYOSAT VA SAN'AT CHORRAHASIDA

Xalilova Barno Toirovna

Yangi asr unversitetidagi

umumta'lim kafedrasi v.b dosent, p f.f.d (PhD)

Payziyeva Mahzuna Sayfullayevna

Yangi asr universiteti

"Filologiya va tillarni o'qitish (arab tili" yo'nalishi

3-kurs bakalavr talabasi

mahzunapajzieva@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Amir Temurning faoliyati uch asosiy yo'nalishda – din, siyosat va san'at chorrahasida tahlil qilinadi. Uning davlat boshqaruvi tajribasi, diniy qadriyatlarga munosabati hamda san'at va madaniyatga ko'rsatgan ta'siri tarixiy manbalar asosida yoritiladi. Maqolada buyuk sarkardaning turfa sohalardagi merosi va uning hozirgi davrdagi dolzarbligi haqida mushohada yuritiladi.

Kalit so'zlar: Amir Temur, din, siyosat, san'at, Temuriylar davri, madaniyat, davlatchilik, tarixiy meros, tuzuklar, uyg'unlik

Аннотация: В данной статье деятельность Амир Темура рассматривается на пересечении трёх ключевых направлений — религии, политики и искусства. На основе исторических источников анализируется его подход к управлению государством, отношение к религиозным ценностям и влияние на развитие культуры и искусства. В статье также обсуждается наследие великого полководца и его актуальность в современную эпоху.

Ключевые слова: Амир Темур, религия, политика, искусство, эпоха Темуридов, культура, государственность, историческое наследие, Тузуки, гармония

Kirish

Amir Temur (Timur) o‘zining jahon tarixidagi o‘rni, harbiy muvaffaqiyatlari, siyosiy strategiyalari va madaniyatga ko‘rsatgan ta’siri bilan butun bir davrni belgilagan ulkan shaxsiyatdir. Uning faoliyatini o‘rganish, nafaqat o‘sha davrning siyosiy-iqtisodiy va madaniy manzarasini yaxshiroq tushunishga imkon beradi, balki uning qadriyatlari, maqsadlari va qarashlari zamonaviy dunyoda qanday aks etganini tahlil qilishga yordam beradi. Temuriylar imperiyasining markaziy Osiyo, uning chegaralaridagi xalqlar va umuman, jahon tarixidagi o‘rni temur davrining murakkab va ko‘p qirrali tabiatini aks ettiradi.

Amir Temur o‘zining harbiy harakatlari va diplomatik yondashuvlaridan tashqari, diniy va madaniy sohalarga ham katta ta’sir ko‘rsatgan. Uning siyosiy yondashuvi, davlat boshqaruvidagi islohotlar va diniy tashkilotlar bilan aloqalari nafaqat imperiyaning ichki barqarorligini ta’minlashga xizmat qilgan, balki jahondagi o‘zgarishlarni ham aks ettirgan. Shuningdek, Temur o‘zining hukmronligi davrida madaniyatni rivojlantirish, ilm-fan va san’atga homiylik ko‘rsatish orqali, o‘sha davrning ma’naviy hayotiga yangi o‘lchamlar olib kirgan. Ushbu sohalar o‘rtasidagi muvozanat va integratsiya Temurning shaxsiy tajribasi va falsafasining bir qismi sifatida qaralishi lozim.

Maqolada Amir Temurning diniy qarashlari, davlat boshqaruvini amalga oshirishda ko‘rsatgan siyosiy amaliyoti va madaniyatni rivojlantirishga bo‘lgan hissasi chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, uning siyosatidagi xususiyatlar va madaniy-ta’limiy inqiloblarining o‘zaro bog‘liqligi va ularning uzoq muddatli ta’siri, bugungi kunda ham dolzarb ahamiyatga ega bo‘lgan savollarni keltirib chiqaradi. Bularning barchasi Temur siymosining yangi qirralarini ochib beradi va uning tarixiy merosiga bo‘lgan munosabatni qayta baholashga imkon yaratadi.

Amir Temurning diniy qarashlari va islomga bo‘lgan munosabati. Amir Temur o‘zining hukmronligini boshlaganidan so‘ng, islomni nafaqat o‘z hayotida, balki davlat boshqaruvida ham asosiy prinsiplardan biri sifatida qabul qilgan. Temur islomni jamiyatni birlashtiruvchi va davlatni barqarorlashtiruvchi kuch sifatida qaragan. Uning harbiy yurishlari, asosan musulmon xalqlariga qarshi emas, balki turli madaniyat va dinlarga

mansub xalqlarni birlashtirishga qaratilgan edi. Biroq, uning islomga bo‘lgan munosabati ko‘plab tarixchilar tomonidan pragmatik deb ta’riflanadi, chunki Temur o‘zining hukmronligini mustahkamlash uchun diniy resurslardan foydalangan, lekin bu resurslarni o‘zi uchun foydali tarzda boshqarishga muvaffaq bo‘lgan. Masalan, Temur o‘zining diniy siyosatida qadimgi turkiy va musulmon an’analari, shuningdek, musulmon ulamolarining ta’limotlarini o‘rgangan va ulardan o‘zining siyosiy maqsadlari uchun foydalangan.

Diniy liderlar bilan o‘zaro aloqalari va ularning davlat boshqaruvidagi roli. Temurning diniy liderlar bilan aloqalari har doim o‘ziga xos pragmatik va siyosiy yondashuvni aks ettirgan. U diniy rahbarlarga katta nufuz bergan, ammo ularga nisbatan doimiy nazoratni ham saqlagan. Temur Samarqandda, Buxoroda va boshqa yirik shaharlarda diniy ulamolar va olimlar bilan yaqin aloqada bo‘lgan. Uning siyosiy faoliyatining bir qismi sifatida, diniy tashkilotlar va ulamolarni o‘zining siyosiy maqsadlariga xizmat qiladigan vositalar sifatida ishlatgan. Shuningdek, u har doim o‘zining siyosiy qarorlarida diniy rahbarlar bilan maslahatlashgan, lekin har doim o‘z hukmronligini mustahkamlash uchun ulamolarning ta’siridan yuqoriroq bo‘lishni maqsad qilgan.

Temur musulmon ulamolarining fikrini o‘zining davlat siyosatini shakllantirishda asosiy omil sifatida hisoblagan bo‘lsa-da, diniy va diniy emas bo‘lgan guruhlar o‘rtasidagi muvozanatni saqlashga intilgan. Masalan, Temur, O‘rta Osiyoning turli xalqlari, xususan, shia va sunniy musulmonlari o‘rtasidagi ziddiyatni muvozanatlashga harakat qilgan. U o‘zining hukmronligi davrida sunniylikni rasmiy din sifatida tan olish bilan birga, shia bilan ham ishlashni davom ettirgan. Shu tariqa, Temur diniy ko‘p qirrali siyosatni amalga oshirib, turli diniy oqimlar o‘rtasidagi ziddiyatni kamaytirishga intilgan.

Temurning diniy siyosatdagi muvozanati: bag‘rikenglik va mustahkam hokimiyat o‘rtasidagi aloqalar. Temur, o‘z siyosatini amalga oshirishda diniy bag‘rikenglikni va siyosiy barqarorlikni ta’minlashni muhim deb bilgan. U o‘zining davlatida diniy va etnik guruhlar o‘rtasida nizo chiqmasligi uchun muvozanatni saqlashga harakat qilgan. Masalan, Temur Samarqandda o‘zining boshqaruvi ostida bo‘lgan musulmon va musulmon bo‘lmagan xalqlarni birlashtirishga intilgan. U o‘zining davlat

siyosatida ham islomni, ham turli mahalliy diniy qadriyatlarni bir-biriga moslashtirishga muvaffaq bo‘lgan.

Amir Temur o‘zining hukmronligi davomida diniy va siyosiy muvozanatni saqlash uchun maxsus diniy siyosatni ishlab chiqqan. U o‘zining siyosiy maqsadlariga erishish uchun diniy rahbarlarning yordamiga murojaat qilgan, ammo ularga qarshi kuch ishlatishni ham o‘rgangan. Shu bilan birga, Temur turli diniy guruhlar, xususan, musulmonlar o‘rtasidagi ziddiyatlarni bartaraf etishga harakat qilgan, chunki u birinchi navbatda davlatning barqarorligini va o‘z hokimiyatining mustahkamligini ta’minlashni o‘zining eng muhim maqsadi sifatida belgilagan edi.

Amir Temur va Siyosat va San’at. Amir Temur o‘zining siyosiy faoliyatida nafaqat harbiy g‘alabalar va davlat boshqaruvi, balki san’at va madaniyatga ham katta e’tibor qaratgan. Uning siyosiy va madaniy islohotlari nafaqat imperiyaning kuchini mustahkamlash, balki san’atni rivojlantirish va ilm-fan sohasida o‘ziga xos yondashuvni ham yaratgan. Temur, davlat boshqaruvi, harbiy strategiya va madaniy rivojlanish o‘rtasidagi uyg‘unlikni o‘z hukmronligida amalda qo‘llagan. Quyida Temurning siyosat va san’atga bo‘lgan yondashuvi har bir jihatga alohida e’tibor qaratib tahlil qilinadi.

Temurning davlat boshqaruvi va harbiy strategiyasi. Amir Temur o‘zining harbiy yurishlari orqali O‘rta Osiyodan tortib, Hindiston, Fors, Turkiya va Suriya hududlarigacha bo‘lgan keng hududlarda o‘z hukmronligini o‘rnatgan. U o‘zining harbiy yurishlarida samarali strategiyalarni qo‘llagan, shu jumladan, jangovar taktikalar, harbiy texnikalar va psixologik ta’sirni ham hisobga olgan. Temurning harbiy faoliyatini va davlat boshqaruvini o‘rganish, uning siyosiy kuchining shakllanishi va barqarorligini ta’minlashga yordam beradi.

- Hindistonga qarshi yurishi (1398) Temurning eng yirik va muvaffaqiyatli harbiy yurishlaridan biri bo‘ldi. Temur o‘zining 1398-yildagi Hindistonga qilgan yurishida, Deli sultonligini zabt etish maqsadida juda tajovuzkor strategiyalarni qo‘llagan. Ushbu yurish natijasida Deli sultonligi quladi, Temur o‘zining harbiy ustunligini isbotladi va yirik iqtisodiy va siyosiy foydalarni qo‘lga kiritdi. Bu yurishda u Deli shahrini tashlandiq holga keltirdi, bu esa uning qo‘shinining jangovar kuchi va o‘zining taktik ustunligini ko‘rsatadi.

Bundan tashqari, Temurning harbiy taktikalari asosan o‘zining yuqori darajadagi jangovar intizomi, taqsimlangan qo‘shinlari va harbiy rahbarlarning qat’iy boshqaruvi asosida amalga oshirilgan. Uning jangovar rejalari uzoq muddatli strategik rejalashtirishga asoslangan edi va ko‘pincha qisqa muddatli g‘alabalardan ko‘ra, uzoq muddatda o‘zining maqsadlariga erishishga yo‘naltirilgan edi. Temur o‘z qo‘shinlariga asosiy strategik vazifalarni hal qilishni, dushman tomonini zaiflashtirishni va uning o‘zaro aloqlarini buzishni topshirgan.

Temuriylar davrida san’at va madaniyatning rivojlanishi. Temur nafaqat siyosatning, balki san’at va madaniyatning rivojlanishiga ham alohida e’tibor qaratgan. Uning davrida san’at va ilm-fan yuksalishga yuz tutgan, bu esa Temurning madaniyatga bo‘lgan homiyligi va uning san’atni siyosiy maqsadlar bilan uyg‘unlashtirishdagi mahoratini ko‘rsatadi.

Samarqandni madaniyat markaziga aylantirish. Temur o‘zining poytaxti Samarqandni ilm-fan va madaniyat markaziga aylantirishga katta e’tibor qaratgan. Samarqandda o‘tkazilgan qurilish ishlari, yangi madrasa va kutubxonalar, astronomiya va matematika sohasidagi ilmiy markazlar, Temurning madaniy siyosatining asosiy qismlarini tashkil etgan. Temur Samarqandni qurishda faqat me’morlikni, balki ilmiy va madaniy merosni ham rivojlantirishni nazarda tutgan. Masalan, Bibixonim masjidi va Registon maydoni kabi inshootlar faqat go‘zalligi bilan emas, balki o‘z zamonasidagi ilmiy va madaniy o‘rni bilan ham diqqatga sazovor. Samarqandda qurilgan Ulughbek observatoriyasi esa, o‘zining ilmiy ishlari va astronomiya bo‘yicha yirik yutuqlari bilan dunyo miqyosida mashhur bo‘lgan. Temur o‘z davrida ilm-fan va san’at sohasidagi islohotlarni davom ettirgan va Samarqandni dunyoning eng yirik madaniy markazlaridan biriga aylantirgan.

Madaniy homiylik. Temur o‘zining me’morchilik faoliyatini, tarixiy va diniy yodgorliklarni qurishda o‘zining siyosiy maqsadlariga ham xizmat qilgan. Masalan, Temur o‘z hukmronligi ostidagi hududlarda yirik jome masjidlar, madrasa va madaniyat markazlarini qurishga homiylik qilgan. Samarqandda qurilgan Bibixonim masjidi va Jome

masjidi kabi yirik inshootlar nafaqat diniy ahamiyatga ega, balki ularning me’moriy dizayni va shakli san’at va madaniyatni anglatadi.

Temurning siyosatidagi san’at va madaniyatning o‘rni: mamlakatni rivojlantirishdagi roli. Temur, san’at va ilm-fanni o‘zining siyosiy va madaniy strategiyalariga kiritgan. U ilm-fan va madaniyatni o‘zining hokimiyatini mustahkamlash, mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishini ta’minlash uchun muhim vosita sifatida ishlatgan. Temuriylar imperiyasida madaniyatni rivojlantirish orqali, Temur xalqni birlashtirishni, ilm-fan va san’atni rivojlantirishni maqsad qilgan. Alisher Navoiy va boshqa olimlar Temurning hukmronligi davrida ilmiy faoliyatni davom ettirishgan. Ular o‘z asarlarida Temur hukmronligining madaniy merosini yoritgan. Alisher Navoiyning she’riyati va ilmiy ishlari Temur davrida rivojlangan madaniyat va ilm-fan ta’sirini ko‘rsatadi. Ularning yirik asarlari, Temur davrining ilmiy va madaniy yuksalishini aks ettiradi.

Temurning san’atga bo‘lgan homiyligi o‘zining barcha islohotlarida va madaniy yodgorliklarda yaqqol namoyon bo‘ldi. Temur, madaniyatga bo‘lgan qiziqishida faqat me’morchilik yoki san’atni rivojlantirish bilan cheklanmagan, balki ilm-fan, xususan, astronomiya, matematika, adabiyot va falsafa sohalarida ham yuksalishga katta yordam bergan.

Xulosa. Amir Temur o‘zining harbiy g‘alabalari, siyosiy qarorlari va madaniy islohotlari orqali O‘rta Osiyo tarixida muhim o‘rin tutgan shaxsdir. Uning davrida amalga oshirilgan siyosiy va madaniy islohotlar nafaqat davlatni barqarorlashtirishga, balki ilm-fan, san’at va me’morchilik sohalarining yuksalishiga ham xizmat qilgan. Temurning mamlakatni boshqarishdagi yondashuvi pragmatik bo‘lib, u diniy va etnik guruhlar o‘rtasida muvozanatni saqlashga intilgan, shuningdek, madaniyat va ilm-fanga bo‘lgan e’tibori bilan o‘z davrini yangi bir madaniy o‘sish bosqichiga olib chiqdi. Temur o‘zining siyosiy faoliyatida kuchli markazlashgan tizimni yaratgan va harbiy muvaffaqiyatlarni o‘zining siyosiy maqsadlariga erishishda foydalangan. U Samarqandni ilm-fan va madaniyat markaziga aylantirishda yirik qurilishlar va ilmiy tadqiqotlarga homiylik qildi, shuningdek, ilm-fan va san’atga bo‘lgan e’tibori orqali O‘rta Osiyo madaniyatining

yuksalishiga hissa qo‘shdi. Uning davrida qurilgan yirik me’moriy yodgorliklar, masjidlar va madrasa inshootlari bugungi kunda ham dunyo madaniyatining bebaho yodgorliklari sifatida qadrlanadi.

Temurning siyosatida va san’atga bo‘lgan yondashuvi o‘zaro uyg‘unlashgan tizimni yaratdi. U ilm-fan va san’atni nafaqat madaniyatni rivojlantirish uchun, balki mamlakatning siyosiy mustahkamligini ta’minlashda muhim vosita sifatida ishlatdi. Temurning mamlakat ichida va tashqarisida o‘zining siyosiy va madaniy merosi, uning dunyoqarashining naqshlari va harakatlari haqida keng qamrovli ilmiy tahlillar davom etmoqda va uning ta’siri bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Shunday qilib, Amir Temurning siyosiy faoliyati va madaniy islohotlari faqat uning hukmronligi davrida emas, balki keyingi asrlarda ham O‘rta Osiyo va undan tashqaridagi madaniy, ilmiy va siyosiy rivojlanish uchun katta ta’sir ko‘rsatdi. U tarixda nafaqat birinchi navbatda buyuk harbiy rahbar, balki zamonaviy davlat boshqaruvi va madaniyatni rivojlantirishga qo‘shgan hissasi bilan ajralib turadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Isomiddinov, E. (2007). Temuriylar davridagi madaniyat va ilm-fan. Toshkent: "Fan" nashriyoti. .
2. Sodiqov, M. (2008). Amir Temur va uning qurilish inshootlari. Buxoro: "Buxoro nashri".
3. Navoiy, A. (1992). Xamsa. Tashkent: “O‘zbekiston” nashriyoti.
4. Beruniy, A. (2014). Qadimgi xalqlarning tarixiy merosi. Toshkent: "Yoshlar" nashriyoti.
5. Sharipov, F. (2010). Temuriylar me’morchiligi va san’ati. Samarqand: "Samarqand nashri".
6. Rahmonov, A. (2012). Samarqand va Buxoro: Temuriylar davri me’morchiligi. Toshkent: “Ukituvchi” nashriyoti.
7. Khudoyberdiyev, B. (2003). Amir Temur va uning siyosiy qarashlari. Tashkent: “Uzbekiston” nashriyoti.
8. Mirzoev, B. (2006). Temuriylar davridagi ilm-fan va san’at. Buxoro: "Buxoro akademiyasi".

9. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi. Temuriylar tarixi. https://www.academia.uz

10. CyberLeninka. Amir Temur va Temuriylar davri haqida ilmiy maqolalar. https://cyberleninka.ru

11. Academia.edu. Amir Temur va madaniyat. https://www.academia.edu

12. Interonconf.org. Amir Temur davlati: Tashqi siyosat va diplomatiya. https://www.interonconf.org

13. Tarix.sinaps.uz. Amir Temur va uning davlat boshqaruvi. https://www.sinaps.uz